

Mint a bevezetőben olvastuk, az anyagközlés rendszerezésének főcélja a középkori liturgikus verses dallamok strófaépítkezésének feltárása a magyar népzeneirodalom számára, fontos a népzene stilisztikai vizsgálatában. „Pozitív irányban: megfelelő világosságot vet újabb stílusú dallamstrófaink sorviszonyaira (bizonyos mértékben a régiekre is); negatív irányban: megóv attól, hogy bizonyos építkezési sajátosságokat kizárólag keleti dallamesaládók jellemzőinek tekintsünk és teljes anyagával ellensúlyozza azt a benyomást, ami a köztudatban eddigi zenetörténeti eredményeink nyomán észrevétlenül gyökeret vert: hogy a nyugati áramlatokkal lépést tartó késő középkori képzőművészetünk és irodalmunk mellől csak zenénk hiányzik.

E vizsgálati szempontban a strófa-katalógus segít. A formai építkezés rubrikája érdekes százalékos megállapítást enged: *a közölt himnuszanyag közel 24%-a visszatérő forma*. Ha a himnuszok csaknem negyedrésze ilyen építkezésű, akkor népdalaink e jellemző sajátja nem kizárólag az európai népzene XVI. sz. óta érvényrejutó hatásaként alakult így ki, hanem — miként régi versformáink — a középkori himnuszirodalom eredményeként.

Összefoglalóul ismételjük meg bevezető állításunkat: csak e kötet megjelenésével látjuk, milyen nélkülözhetetlen gyűjteménnyel lett gazdagabb összehasonlító zenetudományunk.

Így végre méltó módon lépünk az európai zenetörténet színterére, amelynek képviselői mostanáig — éppen a forrásközlés hiányában — alig akartak tudomást venni középkori zenénk fontos területi jellegéről az általános zenetörténet szempontjából.

Falvy Zoltán

NYELVMŰVELŐ

Szerkesztette Lőrincze Lajos. „Művelt Nép” tudományos és ismeretterjesztő kiadó. Budapest, 1956. — 412 lap.

A jórészt rádióelőadások anyagából összeállított kötet nemcsak a szoros értelemben vett nyelvművelést szolgálja jól, hanem a nyelvi kultúra növelését, a magyar nyelvről szerzett tudományos ismereteink terjesztését is. E törekvés sikerének nemcsak a gazdag tartalom a bizonyítéka, hanem az a körülmény is, hogy az első kiadás példányai (3000) elfogyván, most újabb kiadásra számíthatunk.

A könyvet már ismertette a Magyar Nyelvőr (LXXX, 489—94) GRÉTSY LÁSZLÓ tollával. Tartalmi tájékoztatója előtt GRÉTSY visszatekint a magyar nyelvművelés múltjára, hogy megmérhesse, méltathassa a kiadvány helyét, jelentőségét nyelvművelésünk diachroniájában. Ezért itt lemondhatunk ez előzmények számbavételéről, s e tárgyban GRÉTSY szemléjére utaljuk az érdeklődőt.

A 27 szerző 46 cikkét tartalmazó, négy részre osztott könyv szándékába LŐRINCZE LAJOS avatja be az olvasót. A kötet célja: terjeszteni a nyelvi műveltséget, küzdeni „a jó és szép magyar nyelvért”. De van még egy érdeme e gyűjteménynek. „Tudományos problémák népszerű, könnyen érthető módon való megírásának nálunk — sajnálatos módon — igen csekély hagyománya van” — írja LŐRINCZE. A „Nyelvművelő”-nek többek között azt is köszönhetjük, hogy azóta már nem annyira csekély ez a hagyomány.

„A magyar nyelv múltjából és jelenéből” című, ismeretterjesztő jellegű I. részt KÁLMÁN BÉLA cikke nyitja meg: A magyar nyelv eredete (11–7). Két kérdés köré fűzi mondanivalóját: melyek a finnugor nyelvek, mi a nyelv-rokonság. Ez utóbbi tárgykorben érdekkeltő módon mutat be példákat a finnugor nyelvek szókészleti és nyelvtani egyezéseinek legfontosabbjai közül. Kár, hogy ősi szavainkból többre — esetleg fogalomkörök szerint való csoportosításban — nem jutott hely, mert így az olvasó nem látja a nyelvhasználat őstörténeti hasznát, nem tájékozódhatik a finnugor alapnyelvet beszélt nép műveltségi fokáról, hazájának helyéről. Ezt csak azért említjük meg, mivel KÁLMÁNÉ az egyetlen finnugor nyelvészeti vonatkozású írás az egész gyűjteményben. — BÁRCZI GÉZÁNAK a tihanyi alapítólevélről írott tanulmányát (18–28) olvasva úgy érezzük, meghajtott fővel állunk a magyar nyelv évszázadainak templomában; amit látunk, nemcsak értelmünkre, lelkünkre is hat. S a tíz lapból tanító egyszerűséggel tárul elő szinte mindaz, ami e nyelvemlékben tanúság és tanulság a tudomány számára. Okuljon belőle nevelő és tanár, író és költő. Vajha az utóbbiak elolvassák! Mert közülük többen megszívelhetnek a szerző sorait: „Mai magyar nyelvünket a maga szövevényességében, finom árnyaltságában, gazdag zeneiségében nem lehet igazán értékelni, de akár csak tudatosan, fegyelmезetten s főleg művészi gondnal használni sem múltjának, történetének ismerete nélkül.” — KERESZTES KÁLMÁN írása következők nyelvjárásainkról (29–36). A „Nyelvművelő” céljainak jól megfelelő, igen sikerült összefoglalás. Módszeres magyarázatát nyelvjárási szövegközlés gazdagítja. Talán csak egy probléma hiányzik az áttekintésből: melyek a magyar nyelvjárások (ez a kérdés sokszor a laikusokat is foglalkoztatja). — KELEMEN JÓZSEF szókincsünk nagyságáról ír (37–44). Olvasójának ízelítőt ad a szókészlet felmérésének rendkívüli nehézségeiről, közben szinte beavatja e kutatás módszerébe, s tájékoztatja e vizsgálatok modern eredményeiről. — MARTINKÓ ANDRÁS igen élvezetes olvasmányá sűríti a szókészlettannak s a szótannak szinte egész problematikáját „A szavak élete” című cikkében (45–50). A szótörténet kivált alkalmas a laikus érdeklődés fölkelésére, ezt az adottságot finom didaktikai érzékkel használja ki a szerző. — Ugyanezt mondhatjuk KÁLMÁN BÉLA „Párhuzamos átvételek” című rádióelőadásáról, melynek 14 példája még a nyelvtudós számára is nagyon tanulságos listába sorakozik. — AMIT KOVALOVSKY MIKLÓS írt „Szókincsünk gazdagítói”-ról szóló cikkében (58–70), azt érdemes megtanulni. A tudatos szóalkotás történetét meséli el a kódexíróktól napjainkig. Tizenkét lapra szorítani események, emberek és szavak legfontosabbjait, egyúttal izgalmas olvasmányt nyújtani: ez sikerült a szerzőnek mesterien. — Ó. NAGY GÁBOR a szólások titkaiba avat be (71–6) típusokba rendeződő példák segítségével. Előadásának két különösen érdekes mozzanata: előjáróban lélektani szempontból magyarázza, hogy beszédünkben miért különleges szín, íz a szólás; befejezésül a nyelvi kliséket, közhelyeket választja el „nyelvünk virágai”-tól. — LŐRINCZE LAJOS rádióelőadásának „Egy és más a magyar személynevekről” (77–84) a címe, de benne van szinte minden, amit e tárgyból tudnia érdemes, sőt illik a művelt embernek. A szerző saját kutatásának eredményei is táplálják ezt az élvezetes előadást, a szakember is tanulhat belőle. Azt is tanulhatja, hogyan lehet tudományt adni — mindenkinek. — „Mi legyen a neve?": e sokakat izgató cím alatt LŐRINCZE (85–91) névtörténeti, néprajzi ismeretek iskolájában neveli olvasóját. Többnyire nem ítélkezik az egyes keresztnevek fölött, hanem tájékoztat, feltár, bemutat, összehasonlít, mérleget — de sorai közül kiolvashatjuk, merre kívánja

terelni a közönséget. Talán erre: a keresztnévadásban vezesse nemzeti hagyomány, népi szokás, magyar nyelvtörvény, a név céljának tisztelete, változtatosságra törekvés, jó ízlés. — LACZKÓ GÉZA rádióelőadásra szánt dialógusában (92—7) szótörténeti ismeret és általános műveltség fonódik közös célba: köznévvé vált tulajdonneveknek mintegy kileneven példáját mutatja be színes mozaikban, ügyes sorrendben, mely láttatja a tulajdonnév közzszóvá válásának okait, körülményeit, folyamatát is. — Az I. rész TOMPA JÓZSEFnek „Nyelvtan és nyelvi műveltség” című írásával (98—102) zárul. Ez arra a nem egyszerű, de annál fontosabb (és — figyelembe véve közművelődésünk állapotát — nagyon is idején való) feladatra vállalkozik, hogy — megmutatva a nyelvtani ismereteknek műveltségünk elemei között elfoglalt helyét és súlyát — megvilágítsa a nyelvtantudás célját, bebizonyítsa gyakorlati hasznát az élet különböző területein. E fejezet olvasásakor az embernek az a kívánsága támad: bárha megjelenék ez az írás valamely nagy példányszámú napilapban vagy folyóiratban.

A tudománytörténetbe pillantó II. rész címe: „A magyar nyelv művelés múltjából.” Itt találjuk RUZSICZKY ÉVA cikkét Kazinczyról (105—13), SZILÁGYI FERENCÉT Csokonairól (114—22), NAGY J. BÉLÁÉrt Aranyról (123—9), DÉNES SZILÁRDÉrt Szarvasról (130—7) és PROHÁSZKA JÁNOSÉrt Simonyiról (138—49). A szakember számára sem tanulság nélkül való írások közül valószínűleg azokhoz nyúl előlegezett érdeklődéssel a szélesebb közönség, amelyek költőkről szólnak. Az ő nyelv művelésük — különösen éppen Aranyé — intheti korunk költői, írói — és műélvezői — közül azokat, akik a nyelvkutatók iránt érzett ellenszenvüket esetleg hajlamosak kiterjeszteni a nyelvtudományra. Örömmel üdvözöljük hát SZILÁGYI FERENC magvas és lelkes tanulmányát; köszönjük NAGY J. BÉLÁNAK a nyelv művelő Arany gondos szeretettel metszett képét, mely nem egy tekintetben többet láttat az olvasóval, mint az Arany nyelvészkedéséről szóló, eléggé terjedelmes irodalom végigböngészése. — Amit DÉNES SZILÁRD ír Szarvasról, valamint PROHÁSZKA JÁNOS Simonyiról, az korunkban is időszerű tanulság nyelvtudomány és nyelv művelés viszonyát illetően. Sőt ezek az írások — hozzájuk számítva RUZSICZKY ÉVA tömör, mégis tanulságos cikkét Kazinczy tevékenységéről — arra is figyelmeztetnek, jelenünk szép, jó, egészséges nyelv művelése miben követhetné még szorosabban a múlt nagyjait. Talán ebben: legyen egy árnyalattal kinéletlenebb. — Aki elolvassa a könyv második részének ezt az öt fejezetét, annak érdekes összehasonlításra nyílik alkalma: hogyan találkozik egy fronton történelmünk öt, oly különböző eredménye, mint Kazinczy, Csokonai, Arany, Szarvas, Simonyi.

A III. rész a nyelv helyességé. Huszonhárom cikk foglalkozik szinte minden fontosabb, manapság elterjedt nyelvi vétséggel. Sajnáljuk, hogy a jó kiejtésnek csak az az öt lap jutott, melyen LŐRINCZE LAJOS támad a hangképzés, a hangsúly, a hangletetés egyes hibáira, igen szórakoztató csevegésbe rejtett gúnnyal, mely neki tapintatos eszköze, mégis győzelmes fegyvere (153—7). — „Hogyan is írjuk? Miért éppen így?": Hét, sokaktól kérdezett helyesírási problémára felel TOMPA JÓZSEF, beavatva olvasóját az egy-egy szabály mögött rejlő tudós megfontolásokba (158—63). — FÁBIÁN PÁL az idegen szavakról ír; típusokba rendezi őket, hogy azután alapos elvi megokolással és gondos izléssel jelölhesse ki, melyek ellen kell küzdeni (164—71). — ORSZÁGH LÁSZLÓ a készülő Magyar Kéziszótár ismertetésében szókészletünk időbeli, társadalmi, stilisztikai rétegződésének szinte metszetét adja: előadása a legközömbösebbeket is meggyőzheti a készülő mű fontosságáról (172—80). — Ismét LŐRINCZE

két rádióelőadása következik: „Össze ne tévessze!” s „Még egyszer: össze ne tévessze!” a címük (181–91). Aki beleolvas, nehezen hagyja abba, annyira szellemes, fordulatossá mindkettő. Szótörténettel, művelődéstörténettel neveli olvasóját nyelvi tudatosságra. — Ugyanő foglalkozik az ikes ragozás használatának nehéz kérdésével (192–8). Érthető — és csak helyeselhetjük —, hogy merev ítélkezés helyett tüzetesen tájékoztat a két ragozás keveredésének bonyolult folyamatáról. De mindenesetre kívánatos volna annak beteljesülése, amit LŐRINCZE ír: „Az iskolában pedig mindig meg fogjuk tanítani a szabályos ikes igealakokat, még akkor is, ha egyáltalán nem is használjuk már őket beszédünkben” (198). Így van-e, így lesz-e? — Színes, kellemes olvasmány SZABADI BÉLA cikke a szenvedő igeragozásról (199–206). Az világlik ki anyagából, hogy a szenvedő mondatstruktúrát aligha szoríthatjuk ki nyelvünkől. De hogy e szerkesztés eszközei közül az *-atik*, *-tatik* végű ige nem is a legrosszabb — ha mérsékelten használjuk —, azt talán kimondhatnók. — KOVALOVSKY MIKLÓS rádióelőadása: „Mondhassuk ezt így?” (207–15) keményen sújt le az analógia e förtelmes működésére; mindnyájan vele érezzük, hogy itt kíméletnek nincs helye, ha csak fel nem adjuk magát a nyelv-művelést. — Csattog az ostor (öröm hallani) T. LOVAS RÓZSA üde írásában is: „Új csodabogarak a pesti nyelvben” (216–23). — J. SOLTÉSZ KATALIN rádióelőadása az igekötőkről szól (224–30), B. LŐRINCZY ÉVÁÉ a határozói ige-nevek használatáról (231–6). Mindkét tárgy időszerű, mindkét cikk érdekes; mindkét szerző állásfoglalása mérsékelt, mégsem túlzottan liberális. — Szükséges és hatásos fejezet IMRE SAMUÉ a határozott névelő használatában elkövetett hibákról (237–42). — Szerencsésen egészíti ki az előbbit FARKAS VILMOS új szempontokat is alkalmazó összefoglalása a határozatlan névelő használatáról (242–9); stílusa elsősorban a nyelvtanban képzett olvasókhoz szól. — Nyelv-művelésünk kevéssé járt, gyomlálásra annál kínálkozóbb területére vezet el az olvasót TOMPA JÓZSEF megdöbbentő hatású tanulmánya: „Vonatkozó névmásaink számbeli egyeztetése” (250–6). — Ezután „Szórendi vétségek és kétségek” címmel DEME LÁSZLÓ adja elő finom megfigyeléseit, számos tanácsait (257–65). — A következő három fejezet arról tanúskodik, mekkora érdeklődést keltett a rádió „Édes Anyanyelvünk” rovata. Ezt az örvendetes érdeklődést mindenki megérti, aki meghallgatta LŐRINCZE LAJOS rádióelőadásait: „Seperjünk a magunk portája előtt!”, „Kérdések—válaszok”, „Újabb válaszok a rádióhallgatók kérdéseire” (266–82). — Sokak olvasta napilapba kívánkozik FERENCZY GÉZA eleven, sőt szenvedélyes írása hivatalos és tudományos nyelvünk magyartalanságairól; a cikk tárgya nagyon idején való, hangja szuggesztív (283–91). — Hatásos gúny a fegyvere TOMPA JÓZSEF-nak a következő fejezetben: „Baj-e az, ha az olvasó gondolkodik?” (292–6); bizony ezt is minél nagyobb közönségnek kellene elolvasnia! — A III. rész utolsó két fejezete a dillettáns nyelvörködés ellen irányul. „Így is jó, úgy is jó” című rádióelőadásában IMRE SAMU hangtani, szóalaktani és mondattani változatpárokat mutat be, stílusértéküket magyarázva (297–302). Végül NAGY J. BÉLA tanító szavait olvashatjuk a nyelvhelyességi babonákról; a tizennyolc szakaszba foglalt hiedelmek elosztatását sok jó tanács, a balhit rombolását a tudás építése kíséri (303–27).

A könyv IV. része — akárcsak az első — nyelv-művelésünk örvendetes bővülésének hírnöke. „Magyar stílus, magyar irodalmi nyelv” cím alá sorakozik hat, tárgyában, módszerében vagy mindkettőben újdonságos írás. BALÁZS JÁNOSÉ a rokon értelmű szavakról nemcsak ismeretterjesztés, hanem nyelv-

művelés, ízlésnevelés is (331—6). GÁLDI LÁSZLÓnak az Akadémiai Nagyszótárról írt tájékoztatójában (337—43) szótártörténeti ízelítőt kapunk; Vörösmarty néhány sora szavainak történeti adatolása meg izgalmas bepillantást enged irodalmi szókincsünk kialakulásába. A következő fejezetet TOMPA JÓZSEF írta az elavult nyelvi formák művészi felhasználásáról; észrevételei nemcsak az irodalomkedvelőt szórakoztatják, nemcsak a nyelvkutatót érdeklik, hanem tanítják mindazokat is, akiknek kenyere az igényes írás. — Ezután BÁRCZI GÉZA helyezi finom lencsésű mikroszkópba Kisfaludy Sándornak egy tizenkét soros versét (350—3). Az elemzésnek ez a napjainkban már — vagy egyelőre még — sajnos nem szokásos módja példát mutat arra, hogyan kell, hogyan lehet a nyelvtörténet, a nyelvten, a fonetika talajára is állva — vagyis érdemlegesen — vizsgálni szépirodalmi szövegek stílusát, hogyan lehet magyarázni anyagából, elemeiből magát a szépséget. — A Nyelvművelő cikkeinek mindvégig színes sorát T. LOVAS RÓZSA két, párbeszéd formájában elhangzott rádióelőadása fejezi be. „A versek zenéjé”-ben (354—62) Fazekas, Csokonai, Vörösmarty, Arany, Petőfi, Juhász, Tóth, Ady, Babits, József, Benjámín verssorainak műélvezetére tanítja közönségét a szerző; hangfestés, szóhangulat, ritmika értésére nevel, s a szójelentés titkaira fordítja olvasója figyelmét. T. LOVAS RÓZSA másik cikkének címe: „Milyen szavak valók a versebe?” (363—72); ez az ötletes párbeszéd a legszélesebb közönséggel is megismertetheti szókészletünk stílárís rétegződésének nem egy jelenségét.

Hála FARKAS VILMOS és RUZSICZKY ÉVA munkájának, jó szó- és tárgy-mutató segíti a könyvben való tájékozódást.

Befejezésül nem bocsátkozunk a gazdag s célját kitűnően szolgáló kiadványt méltán illető dicséretnek ismétlésébe, hanem inkább néhány olyan gondolattal zárjuk az ismertetést, melyet éppen e könyv vált ki olvasójából. Ha ilyen jól, ilyen hatásosan is lehet nyelvet művelni, ismeretet terjeszteni, akkor — ami a mennyiséget illeti — még többet kíván az olvasó felébredt mohósága. Megjelenik-e elég népszerű olvasmány a magyar nyelv és nyelvtudomány múltjáról, e múlt történelmi, társadalmi, személyi eseményeiről? Olvashat-e majd az ország Sajnovicsról, Gyarmathyról, Regulyról úgy, miként most Kazinczyról, Szarvasról, Simonyiról olvashatott? Továbbá: vajon ma kiknek a kezében van a tudatos szóalkotás? Ott lehetnek-e a nyelv szakemberei, amikor gazdasági életünkben új szó keletkezik? Vagy csak a már keletkezettet bírálhatják? Azután a névtudomány szakembereinek van-e alkalmuk hatni a magyar keresztnévállomány hivatalos lajstromozóira, vagy a magyar család- és keresztnév külföldi használatának módjára? — Nem idején való-e még mindig foglalkoznunk a névmagyarosítás kérdéseivel? — Tanítjuk-e rendszerrel, módszerrel a jó magyar kiejtést az iskolában? Felhasználjuk-e eléggé a nagy példányszámban megjelenő napilapokat az anyanyelvi műveltség terjesztésére? — Ha mindez sikerül, abban része lesz a Nyelvművelő hatásának; reméljük, hogy ezt a hatást a közönség minél nagyobb táborára terjeszti majd ki a második kiadás.

Kubinyi László